

УДК 070:17.022.1

Стандарти журналістики: поняття, ґенеза, зміст, практика

Микола ТИМОШИК

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет культури
і мистецтввул. Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

© Тимошик М., 2022

Автор статті уперше розглядає стандарти журналістики як каскадний набір адресованих професійним журналістам та причетних до діяльності ЗМІ принципів, критеріїв, правил, які містяться у загальноприйнятих міжнародних, національних, крайових та редакційних кодексах (посібниках, вказівках, рекомендаціях), інших правових чи етичних документах.

Витоки стандартів для працівників пера автор вбачає на початках світового рукописання, а першим документом — «Заповіді стародавніх талмудистів для творців рукописних книг». Цей документ автор віднайшов у Єрусалимському музеї «Книжкове святилище» під час наукового стажування в Ізраїлі.

Головними документами щодо професійної поведінки журналістів, які аналізуються у статті, є: Міжнародний кодекс журналістської етики, Декларація принципів поведінки журналістів, Кодекс етики українського журналіста. Для порівняння з українським національним узято кодекс етики журналістів Чехії.

Окремо йдеться про сильні і слабкі місця в «Кодексі етики українського журналіста». Вказано на кілька причин порушення професійних стандартів. Серед них: залежність журналістів від засновників-олігархів, корумпованість влади та її вплив на контент, низький авторитет Національної спілки журналістів України серед медійної спільноти.

Названі основні тенденції з порушення стандартів журналістики українськими ЗМІ. Серед них — служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства; ігнорування вимогою щодо спростування оприлюдненої недостовірної інформації; поширеність та непокаруваність плагіату; втручання засновників ЗМІ в контент; незаконне отримання журналістом матеріальної винагороди за замовлений матеріал; малопомітна й малоефективна діяльність Комісії з журналістської етики з розгляду конфліктних ситуацій етичного та професійного характеру.

Окреслений дисбаланс підходів до втілення на практиці журналістських стандартів оголив низку проблем, які накопичилися й у самій спільноті, і в теорії та практиці української журналістики. Це, зокрема, змістова наповнення таких понять як «свобода слова», «об'єктивність факту», «фабрика фейків». Це також і якість підготовки журналістських кадрів на відповідних факультетах університетів, і присутність (чи відсутність) у їхніх навчальних програмах таких засадничих понять, що формують своєрідну професіограму українського журналіста, — професіоналізм, порядність, патріотизм.

Ключові слова: стандарти журналістики, система журналістських стандартів, етичні засади журналістики, принципи поведінки, порушення стандартів, редакційна політика, кодекси, канони.

JOURNALISM STANDARDS: CONCEPT, GENESIS, CONTENT, PRACTICE

Mykola Tymoshyk

Doctor of Philology, Professor

Kyiv National University of Culture and Arts

36, Ye. Konovaltsia St., 01133, Kyiv, Ukraine

nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

For the first time, the author considers journalism standards as a cascading set of criteria, principles, and rules addressed to professional journalists and media involved in generally accepted international, national, regional, and editorial codes (manuals, guidelines, recommendations), other legal or ethical documents.

The author sees the origins of standards for pen workers at the beginning of the world manuscript and the first document — “Commandments of the ancient Talmudists for the creators of manuscripts”. The author found this document in the Shrine of the Book in Jerusalem during a research internship in Israel.

The main documents on the journalists’ professional conduct analyzed in the article are the International Journalists’ Code of Ethics, the Declaration of Principles on the Conduct of Journalists, and the Code of Ethics for Ukrainian Journalists. Journalists’ Code of Ethics of the Czech Republic is taken for comparison with the Ukrainian national one.

Separately, we talk about the strengths and weaknesses of the “Code of Ethics for Ukrainian Journalists”. There are several reasons for violating professional standards. Among them are journalists’ dependence on the founding oligarchs, the government’s corruption and its influence on content, low authority of the National Union of Journalists of Ukraine among the media community.

The main tendencies of journalism standards violation by the Ukrainian mass media are named. Among them are serving the interests of the government or the founders, not society; ignoring the requirement to refute the published inaccurate information; plagiarism prevalence and impunity; the prevalence of media founders’ interference in the content; illegal receipt by a journalist of material remuneration for the ordered material; inconspicuous and ineffective activities of the Commission on Journalistic Ethics for Ethical and Professional Conflict Management.

The imbalance of approaches to the implementation of journalistic standards outlined above has exposed several problems that have accumulated both in the journalistic community and in the theory and practice of Ukrainian journalism. This includes the content of such concepts as “freedom of speech”, “objectivity of fact”, and “fake factory”. It is also the quality journalists’ training at the relevant faculties of universities and the presence (or absence) in their curricula of such basic concepts that formulate a kind of professional profile of Ukrainian journalists — professionalism, decency, patriotism.

Keywords: *journalism standards, journalistic standards system, ethical principles of journalism, principles of behavior, violation of standards, editorial policy, codes, canons.*

Актуальність проблеми

Останнім часом у національному інформаційному просторі загострилася проблематика стандартів журналістики. Притому в найрізноманітніших контекстах. Поняття це частіше стали вживати і політики, і журналісти, і пересічні користувачі того чи того інформаційного продукту, оприлюдненого в пресі, на телебаченні, радіо чи в мережах.

Актуалізація порушеної проблеми пов'язана також із новою, цього разу повномасштабною, російсько-українською війною та місією національних ЗМІ в наданні українцям і світовій спільноті правдивої й чесної картини того, що відбувається. У цьому аспекті неминуче загострюється суперечність між прагненням журналістської спільноти всесторонньо й об'єктивно висвітлювати події й неминучими застереженнями умов воєнного стану, коли певну інформацію з об'єктивних причин не можна або небажано розголошувати через можливість заподіяння шкоди військовим і цивільним.

У зв'язку з цим Всеукраїнська громадська організація «Комісія з журналістської етики» (<https://cje.org.ua/>), завданням якої є «сприяння дотриманню професійних етичних стандартів в українських медіа та формуванню запиту суспільства на якісну журналістику», через три тижні від початку вторгнення росії нагадала про стандарти ЗМІ під час війни. Потреба в роз'ясненні правил роботи журналістів в екстремальних умовах викликана затвердженням Головнокомандувачем Збройними Силами України 3 березня 2022 р. наказом, яким регулюється порядок акредитації представників ЗМІ під час воєнного стану, визначається перелік інформації «не для розголошення» та обумовлюються особливості роботи журналістів у зоні ведення бойових дій («Комісія з журналістської етики», 2022).

Показовий приклад із цієї проблематики, який не стосується дії воєнного наказу. Під аналітичною публікацією «Британська розвідка показала, які території України контролюють російські війська», вміщеній на сайті авторитетного інформаційно-аналітичного видання «Українська правда» від 2 квітня 2022 р., небайдужа читачка Nania Zraua залишає для редакції таке запитання: «У Британії?». Що таке «Британія?». Далі — «Міноборони Великої Британії?». «Українська правда», що з вами? Чому стільки помилок? Зрозуміло, що війна, стрес, але повинні бути якісь **стандарти** (виділення моє — М. Т.). Тут пишеш якийсь коментар у соцмережах і перевіряєш правопис, а ви ж професіонали. Чи ні?» (Роціна, 2022).

Про що йдеться?

Передусім, про поширену і в мирні часи, і особливо за умов війни практику порушення професіоналами певних стандартів, норм чи правил; свідоме не дотримання чи й елементарне незнання їх; вибір-

кове тлумачення; розрив між професійними стандартами журналістики світової та української; ігнорування засновниками ЗМІ та журналістами етичних засад професії тощо.

Стан розробки проблеми

Пожвавлення з обговоренням проблематики стандартів помічається здебільше в сегменті практики самих ЗМІ, у ланцюгу тісної зв'язки так званої тріади існування власне журналістики: редакція–журналіст–читач (глядач, слухач). Натомість українське журналісткознавство, як і журналістська освіта, в цій надто актуальній натепер справі традиційно відстають від практики.

Переконливим свідченням цього твердження слугують такі факти:

- відсутність тлумачень цього поняття практично в усіх словниках із журналістики, що коли-небудь виходили в Україні (Григораш, 1974; Бідзіля, 2007; Романюк, 1994–2013).
- це ж стосується і української Вікіпедії;
- відсутність відповідних розділів чи тем у підручниках, посібниках для студентів українських ЗВО, також монографіях та наукових збірниках;
- відсутність відповідних спецкурсів про журналістські стандарти, їх складники, головні принципи та правила їх дотримання у навчальних програмах для студентів факультетів чи відділень журналістики; також і тренінгів для журналістів-практиків.

Не викликає довір'я в серйозних дослідників значний масив дотичних до цієї теми текстів на різноманітних навчальних мережевих платформах, призначених для самоосвіти і викладачів, і студентів. Ці матеріали (здебільше реферативного характеру, без підписів і посилань) — скорше нагадують розхристану мозаїку обірваних щодо контексту, часто суперечливих, а то й примітивних, сентенцій, які не прояснюють, а затуманюють питання, ускладнюють чіткий і простий шлях його засвоєння.

Утім, позитивним є той факт, що упродовж останніх років в Україні з'явилася низка громадських інституцій, яка системно проводить моніторинг діяльності ЗМІ у конкретиці дотримання журналістських стандартів. Без зайвих теоретичних підкладок вони взялися за виявлення та прискіпливий аналіз того, що вважається порушенням головних професійних засад чи принципів у цій справі. З-поміж таких — Інститут масової інформації, Інститут демократії ім. Пилипа Орлика, Комісія з журналістської етики, Міжнародна благодійна організація «Український освітній центр реформ». До цього долучилися: українські інтернет-видання «Детектор Медіа», «Інтерньюз-Україна».

Для прикладу, Інститут масової інформації аналізував публікації місцевих ЗМІ за шістьма загальноприйнятими критеріями якісної журналістики: баланс думок, оперативність, достовірність, ві-

докремлення фактів від коментарів, точність, повнота. Результати цього аналізу в частині Сумського краю взяв для своєї розвідки О. Захарченко. Автор спробував з'ясувати причини надто низького рівня дотримання провідними газетами та новими електронними виданнями Сумщини обумовлених вище критеріїв. Для цього провів опитування низки керівників ЗМІ і результати цього опитування оприлюднив (Захарченко, 2017).

Ніна Кур'ята у статті «Сучасні стандарти професійної журналістики» ставила за мету знайти відповідь на запитання: які головні вимоги до сучасного журналіста висувають світові медіа? Відповідаючи на нього, авторка робить огляд не критеріїв якісної журналістики, як у попередньому випадку, а «основних редакційних цінностей», яких дотримуються різні редакції чи автори. Отож, в основу взято редакційну політику періодичних видань. Ідеться про декларовані цінності як складники журналістських стандартів. Тут об'єктів аналізу, що мають юридичний статус, — три, а визначені цінності позначені в дужках: Британська телерадіомовна корпорація BBC (довіра аудиторії, свобода висловлення, незалежність, відповідність суспільним інтересам, чесність і точність, неупередженість, цілісність, уникнення правопорушень, повага до приватності), Київський інститут масової інформації (баланс думок, достовірність, відокремлення моментів і фактів, точність, повнота, оперативність), Комісія з журналістської етики (містить 19 статей).

Дослідниця звертає увагу на те, що обрані для аналізу об'єкти значали частіше різні, рідше спільні, професійні цінності. Це дало їй підстави зробити висновок, що єдиних критеріїв, як і сталого набору складників таких стандартів, не існує (Кур'ята, 2021).

Глибше й масштабніше досліджується проблематика журналістських стандартів зарубіжними вченими. Виділю тут одного із визначних авторитетів у цій справі, професорку Університету штату Арізона (США) Маріанну Дженнінгс. Фаховий журналіст, відомий газетний оглядач і радіокоментатор, засновниця Центру прикладної етики, авторка низки підручників і статей із різних ділянок журналістики. У статті «Еволюція та дееволюція журналістської етики» дослідниця відстоює ту точку зору, що журналістські стандарти лежать здебільше в площині не стільки законодавчого поля тієї чи тієї країни, скільки в набутих етичних цінностях носіїв цієї професії. На її думку, багато журналістів, на жаль, часто вважають уявлення про те, що правильно і неправильно, старомодними та застарілими, тому дії саме таких часто не відповідають високим етичним стандартам.

Для підтвердження цієї думки американська професорка наводить слова колись відомого журналіста «Chicago Journal» початку ХХ ст. Бена Хехта. Розбещений своєю популярністю, він одного разу

публічно зізнався в тому, що непосвяченому в особливості журналістської кухні пересічному читачеві стало своєрідним приголомшливим відкриттям-розчаруванням. А саме: грубому порушенні елементарних правил журналістської етики. Ось фрагмент його знахабнілого хизування: «Розповіді про судові процеси, яких жоден суд ніколи не бачив, з іменами, яких ніколи не знав жодний міський довідник, сипалися від мене. Повернулися історії про блудних дітей, про зведені з розуму від привидів сім'ї, про помсту, що закінчилась бенкетами кохання — і всі вони сповнені екзотичних сюжетних поворотів за участю папуг, курей, золотих рибок, змій, епіграм... **Я їх усіх вигидав**» (виділення моє — М. Т.) (Jennings, 1999).

Журналіст цей незабаром був позбавлений права займатися репортерською справою, але своє природжене вміння інтригувати читача придуманими неймовірними історіями він продовжив як успішний романіст і сценарист. Бо саме в цьому специфічному сегменті творчої діяльності — художній літературі — жодних стандартів дотримуватися не треба.

Детально аналізуючи скандали, які простежуються в західній журналістиці, роблячи акценти на необхідності домовитися про професійний етичний кодекс між двома впливовими гравцями у медійному просторі — Американським товариством редакторів газет та Товариством професійних журналістів, — Маріанна Дженнінгс, втім, не дає власного тлумачення поняття професійних стандартів у журналістиці.

Не можна обійти увагою обсягову статтю під назвою «Journalistic ethics and standards» на платформі англomовної Вікіпедії. Прикметно, що її автори також, як і професорка Дженнінгс, розглядають ці важливі поняття (етику і стандарти) у нерозривній цілості. В основу аналізу тут взято дві головні складові етики в галузі ЗМІ — професійний етичний кодекс журналістики та канони журналістики, які зазвичай «прописуються» в документах професійних друкованих, телерадіо- та онлайнновинних організацій. Таким чином, зазначається в цій статті, хоча різні кодекси містять певні відмінності, більшість із них мають спільні елементи або принципи. До таких західні дослідники відносять: правдивість, точність, об'єктивність, неупередженість, справедливість та публічну підзвітність («Journalistic ethics», 2022).

Завдання статті

Уперше здійснений комплексний аналіз проблематики журналістських стандартів передбачає вирішення таких завдань:

- з'ясувати розмаїтість термінологічних понять та визначень;
- вивчити витоки, еволюцію та передумови формування журналістських стандартів та складники сучасної її системи;

- проаналізувати головні декларації та кодекси у вертикалі: міжнародні, національні, корпоративні та з'ясувати особливості їх застосування в українських реаліях;
- виявити сильні і слабкі місця в «Кодексі етики українського журналіста» та окреслити головні тенденції з порушення стандартів українськими ЗМІ.

Виклад основного матеріалу

Термінологічні поняття і визначення

У вище наведеному огляді напрацювань українських і зарубіжних дослідників звертає на себе увагу така деталь: змістове наповнення досліджуваної проблематики позначається цілою низкою різних термінів і понять. Причому, деякі з них нагадують синонімічний ряд, деякі несуть цілковито відмінне значення. Перелічимо їх із першого ряду: *стандарту журналістики, професійні етичні кодекси журналістики, канони журналістики, принципи журналістики, чинники правдивої журналістики*. Вживаються також інші терміни: *правила, норми, критерії, уніфіковані підходи* тощо. Все це знаходимо не лише в науковій чи фаховій літературі, а й передусім у різних нормативних документах, які стосуються прийнятих у різні часи, в різних державах, різними інституціями усталених правил журналістської діяльності.

Чим викликана така термінологічна розмаїтість?

Гадаю, кількома причинами.

По-перше, тривалою в часі еволюцією самої журналістики як сфери суспільної діяльності, перманентними змінами, удосконаленнями, розширеннями її завдань, функцій, засадничих принципів.

По-друге, довільним тлумаченням свободи преси творцями журналістики (засновниками, самими журналістами) і споживачами їхньої продукції в західному світі, яке посилювалося після внесення наприкінці XVIII століття визначальної для подальшого поступу журналістики так званої Першої поправки до Конституції США про загальну свободу громадян загалом і преси зокрема.

По-третє, стрімким розвитком різновидів журналістики, спонуканих досягненнями науково-технічного прогресу (з кінця XX ст. в суспільному середовищі світової спільноти на різних континентах земної кулі все активніше стали стверджуватися такі поняття як інтернет-журналістика, онлайн-журналістика, мережева журналістика, конвергентна журналістика).

По-четверте, відсутністю єдиного документа, іншими словами — єдиних правил ведення журналістської справи в суспільствах із відмінними державно-політичними формаціями, і, відповідно, із різним рівнем розвитку у них демократичних інституцій.

Звідси — невиразність і строкатість у термінології, що не дає змоги прояснити складнощі проблемного питання.

З огляду на це, варто на початку вийти з такої понятійної строкатості та невиразності в цій темі, з'ясувавши змістову сутність низки термінологічних понять.

Головний термін у нашій проблематиці — *стандарт*.

Стандарт у перекладі з англійської (*standard*) означає *норма, зразок*. У широкому розумінні це поняття тлумачиться як еталон, який береться за вихідні відомості для зіставлення з ним інших подібних предметів, товарів чи витворів.

Потреба в унормуванні, уніфікації будь-якого виробу людського розуму чи рук виникла в людській цивілізації дуже давно. Майже три тисячі років до н. е., скажімо, в Китаї вже була відома «система п'яти мір». Одиницею цієї системи вважалася відстань між двома вузлами бамбукової жердини. У час забудови великих поселень у Стародавньому Єгипті застосовували стандартну цеглу. У Стародавньому Римі встановили єдиний діаметр труб для водопроводів. У середині XIX ст. в Німеччині уніфіковано ширину залізничної колії. А 1975 року у Франції представники 17 держав прийняли міжнародну метричну конвенцію і заснували Міжнародне бюро мір і ваг.

Нині існують сотні міжнародних та регіональних організацій, які займаються питаннями стандартизації. Створена Міжнародна організація зі стандартизації (ISO), координаційний комітет ООН у галузі стандартизації.

Важливо наголосити, що міжнародні стандарти й рекомендації не є юридично обов'язковими для країн-членів, проте вони впливають на національні стандарти. Іншими словами, кожна країна може застосовувати міжнародні або цілком, або окремими розділами, або не приймати зовсім, орієнтуючись лише на власні зразки.

Поряд із терміном *стандарт* у конкретиці журналістики найчастіше вживаються також *кодекс*, *канон*, *принцип*.

Слово *кодекс* латинського походження і означає книга. Згідно із сучасним словником, ідеться про «зведення правил у певній сфері людської діяльності, що може мати офіційно закріплений характер, проте позбавлене безпосередньої юридичної сили» («Кодекс», 2022).

Серед розмаїтого визначення терміну *канон*, що походить із грецької мови, для нас підходить найбільше його тлумачення як «твердо встановлене правило, усталена норма» («Канон», 2022).

Нарешті, про термін *принцип*. Походить від латинського *principium* (початок, основа) і означає як «головне, важливе, суттєве неодмінне або, принаймні, бажане» («Принцип», 2022). Маються на увазі тут і визначальні переконання особистості, і моральні засади, якими керується така особистість або об'єднана якоюсь справою група людей.

Зіставивши етимологію і сучасне тлумачення цих термінів, неважко помітити в них, поряд із відмінностями, наявність головних, спільних ознак. Це — *норма, зразок, еталон, правило, основа, сутність*.

Про змістове наповнення всіх цих спільних ознак і йтиметься нижче в аналізі низки документів, які приймалися в різні роки, в різних країнах, різними організаціями. У них міститься широкий перелік рекомендацій і вимог до всіх учасників складного й відповідального процесу журналістикотворення.

З'ясувавши дотичні до теми головні термінологічні поняття й виходячи з того, що єдиного, уніфікованого для всіх представників світової журналістської спільноти документу немає, спробуємо дати своє визначення поняттю.

Стандарти журналістики — каскадний набір адресованих професійним журналістам та причетних до діяльності ЗМІ критеріїв, принципів, правил, які містяться у загальноприйнятих міжнародних, національних, крайових та редакційних кодексах (посібниках, вказівках, рекомендаціях), інших правових чи етичних документах.

Стандарти ці в нинішньому їх змістовому наповненні пройшли непросту в часі еволюцію зародження, розвитку та становлення. Коротко простежимо за цим шляхом.

Витоки та еволюція

На початку спробуємо знайти відповіді на такі три запитання.

У яких історичних епохах маємо шукати витоки журналістських стандартів?

Що могло бути основою для їх подальшого творення?

Чи можемо назвати найдавніші документи, що слугували б прообразом перших загальноприйнятих норм, зразків чи вимог для носіїв професії журналіста?

Не буде перебільшенням ствердити, що часом пошуку відповідей можна вважати початки рукописання. Маємо й документ, про існування якого донедавна на просторах колишнього СРСР не було нічого відомо. Йдеться про «Заповіді стародавніх талмудистів» для творців рукописних книг. У переважній більшості вони стосувалися текстів Священного Писання. То була ціла система вимог і правил, яких мав свято дотримуватися кожен, кому доручалася відповідальна справа увічнення богоугодних рукописів. Ці правила були написані понад тисячу років тому. Текст їх зберігається, поряд із знайденими на колишньому дні Мертвого моря Сувоями (так звані Кумранські згортки), в одному з найголовніших залів музею «Книжкове святилище» в Єрусалимі. Автор цих рядків набув його в час наукового стажування в Ізраїлі.

Виберемо із цього документа і згрупуємо за тематичними ознаками головні приписи, які призначалися для неухильного виконання спеціально відібраними переписувачами книг Святого Письма.

Приписи щодо підручних матеріалів та чорнил:

Текст повинен бути написаний на шкірах лише чистих (здорових) тварин.

Чорнило має бути лише чорним, а не червоним, зеленим, чи якогось іншого кольору і виготовленим за спеціальним рецептом.

Приписи щодо технічних вимог рукопису:

На кожному відтинку пергаменту має знаходитись однакова для всього рукопису кількість стовпчиків.

Довжина кожного стовпчика не повинна бути меншою 48 і більшою 60 рядків. Кожний рядок повинен мати 30 букв.

Між будь-якими двома буквами має залишатися пробіл, рівний товщині волосини або нитки.

Приписи щодо технології роботи:

Переписувач не повинен ні найменшою мірою відходити від оригіналу.

Жодного слова, жодної літери, навіть йоти, не можна писати з пам'яті, обов'язково щораз слід дивитися на оригінал.

Не починати писати імені Бога, не вмокнувши щойно перо в чорнило.

Приписи щодо вигляду виконавця та його поведінки:

Переписувач повинен працювати лише в традиційному, народному, одязі, вимивши своє тіло.

Якщо цар звернеться в ту мить, коли пишеться ім'я Боже, то писар не повинен звертати на царя жодної уваги.

Приписи щодо якості рукопису:

Всі слова в рукописі мають розміщуватися як за лінійкою і якщо три слова написані нерівно, то рукопис вважається непридатним.

Згортки, в яких не виконані ці правила, повинні або закопуватися в землю, або спалюватися, або передаватися в школи для використання лише в навчальних цілях. (Тимошик, 2007, с. 68).

Про сліди таких правил довідуємося і з практики численних шкіл переписувачів текстів, що активно з'являлися при монастирях та головних храмах у давньоукраїнській державі від часів Ярослава Мудрого. Творці наших давніх рукописних книг здебільше поєднували в собі функції і перекладача, і редактора, і коректора, і каліграфа (писаря), і художника. А нерідко й письменника, який сам створював і оформляв текст (це все те, що виходить за межі богословських тек-

стів, — хроніки, літописи, полемічні трактати, панегірики, навчальні посібники). Отож, мали вони бути передусім, високоосвіченими, творчими особистостями, обдарованими відповідними здібностями й талантами. Обов'язкове правило: всі мали виконувати роботу лише в келіях і лише за умов «благостного настрою».

Втім, і серед цієї категорії нерідко зустрічалися особи неуважні, недобросовісні, недовчені. Для таких були передбачені суворіші адміністративні дії, ніж «закопувати чи спалювати» невідповідні декларовані вимогам рукописи. Одним із способів покарання ченців за допущені помилки було додаткове, позаурочне, переписування значно більшої кількості сторінок, ніж зазвичай. Ймовірно, через це в передмовах, післямовах і численних приписках на берегах (полях) рукописів зустрічаємо так багато різних покаючих слів і вибачень тих, хто писав такі книги. Ось лише деякі з них:

«Сія книга писалася рукою многогрішного, злого і непотрібного, лінивого і невмілого Іванця». (Тріодь Цвітна, 1521 рік);

«Аз же груб і недостойний Божія благодаті і преісполнен всякого беззаконія і неправди, і віддалений від Бога, і порабощен злим дияволом, черва син, а не чоловіка... Мене, грішного, благословіте і простіте, і не клянїте...». (Євангелія Учительна, 1521 рік).

Проходили століття. Суспільну мораль, громадську думку, новоутворювані державницькі інституції загартувували різноманітні випробування: війни, природні стихії, руйнівні дії владних диктаторів, міжнаціональні конфлікти. Зі зміною моралі змінювалися закони. Прикметно, що між їхніми рядками все чіткіше стали проглядатися засади для перемоги добра, домінування справедливості, ствердження однакових для всіх норм співжиття. Іншими словами, все те, що поступово виводило на загальнолюдські демократичні цінності.

З кінця XVIII — початку XIX століття в усіх цих процесах все активнішу участь стала відігравати преса.

Передумови формування журналістських стандартів

Зі зростанням авторитету преси збільшувалися й вимоги суспільств до неї. На порядок денний поставали питання вироблення, виразнення і ствердження наближених до універсального охоплення правил, вимог професійної діяльності журналістів. Йшлося не про творчі чи організаційні аспекти випуску періодики, а саме про засадничі принципи її діяльності. Йшлося також і про необхідність узагальнення професійних цінностей, які вивищують цю професію, роблять її провідним захисником правди для всіх, своєрідним «сторожовим псом» демократії.

На цьому історичному відрізку можна вгледіти три передумови формування журналістських стандартів на американському континенті:

1. Перша поправка до конституції США (First Amendment to the United States Constitution).
2. Ініціативи Джозефа Пулітцера (1847–1911).
3. Поява першого в світі Етичного кодексу, яке розробило й затвердило для своїх членів 1926 року перше в Америці Товариство професійних журналістів (SPJ Code of Ethics — Society of Professional Journalists)

Коротко їх окреслимо.

Потужним поштовхом для народження низки адресованих газетарам задокументованих норм слугувала Перша поправка до Конституції США. Вона набула чинності 15 грудня 1791 року. Такий крок тодішніх законодавців цієї країни можна розцінювати як своєрідну революцію для всієї світової журналістики.

Чому?

Для усіх громадян США не лише проголошувалися, а й гарантувалися Конгресом на вічні часи загальні свободи в чотирьох головних складових демократії — свобода релігії, свобода слова, свобода преси і свобода зборів. Для тогочасної журналістики це означало, що в країні заборонялося видавати закони, які в той чи той спосіб могли обмежити свободу слова і преси («First Amendment», 2022).

Отже, Перша поправка законодавчо закріпила нову реальність: жоден уряд, жодна державна інституція не може жодним чином цензурувати діяльність ЗМІ.

Уже тоді, за влучним виразом британського державного діяча Едмунда Берка, пресу стали називати «четвертою владою». Йшлося про прирівнювання її до трьох уже визнаних впливових гілок державного управління — законодавчої, виконавчої та судової.

З-поміж особистостей першої величини із журналістського цеху, хто дав своєрідний імпульс належному змістовому наповненню професійних стандартів цього фаху, притому не лише у США, а й низці країн Західної Європи, можна без перебільшення назвати Джозефа Пулітцера.

Коли 1867 року обтяжений бідністю і безвихіддю батьків, хворобливий 20-літній угорець вирішив податися за океан у пошуках пристойних заробітків, він, певне, не міг і передбачити майбутніх карколомних злетів своєї долі й зокрема того факту, що його згодом називатимуть в усьому світі генієм світової журналістики, засновником професійного етапу її розвитку, розробником правил репортерської діяльності.

Ось окремі вершини його осібною журналізму: кореспондент німецько-американської газети «The Westlich Post», засновник «The

St. Louis Post-Dispatch», власник «The New York World», ініціатор найпрестижнішої в світі премії в галузі журналістики, родоначальник одного із провідних проблемно-тематичних напрямів преси — розслідувальної журналістики, винахідник одного з типологічних означень журналістики — «жовта преса». Чого вартували запроваджені ним серії викривальних публікацій з життя «зłodіїв у законі», з підкилимних ігор політичних корупціонерів, змовницької політики компаній-монополістів, суспільної небезпеки кримінального світу, коментарі на злобу дня.

А на прикладі багаторічної історії встановлення монументу Свободи, що згодом став символом не лише Америки, а й всього вільного світу, він довів, що журналістика здатна на багато більше, ніж від неї сподіваються. Як відомо, на початку американський уряд прохолодно поставився до подарунку французів і перевезені десятками кораблів фрагменти «Свободи» почали ржавіти в портах довкола Гудзону. Пулітцер розгорнув у пресі нечувану доти кампанію дискретизації політики уряду в цім питанні, критики зажерливих багатіїв, голосно дорікав байдужістю пересічних громадян. Йому повірили, за ним пішли, його шанували.

Нині можна говорити про два неповторні заповіти Джозефа Пулітцера, які багато в чому визначили критерії, еталони та орієнтири сучасної якісної журналістики в країнах справжньої демократії.

Перший заповіт уречевлений двома мільйонами доларів його особистих заощаджень, розпорядником яких став Колумбійський університет. Три чверті цих коштів призначалися на створення й розвиток Вищої школи журналістики, а на суму, що залишилася, була заснована Пулітцерівська премія. Її вручають щорічно із 1917.

Другий заповіт — то красномовні цитати його авторства, написані незадовго до смерті. Сліди їх пізніше дослідники журналістики будуть вгадувати в низці сучасних різножанрових текстів, що складають основу професійного мінімуму будь-якого небайдужого журналіста. Варто навести деякі з них:

«[Газета] буде служити людям, а не партії, вона не буде органом республіканізму, а буде органом правди, не буде підтримувати уряд, а буде критикувати його, буде перешкоджати обману та шахрайству скрізь і всюди, хоч би де вони були. Газета захищатиме права та ідеї, а не упереджені погляди» (Rosebault, 1970).

«... Газета буде боротися за прогрес і реформи й ніколи не потерпить несправедливості й корупції, буде боротися з демагогією всіх партій, ніколи не буде сповна належати жодній із партій, буде протистояти привілейованому класу та грабіжникам суспільства, ніколи не втратить симпатії до бідняків, назавжди залишиться відданою за-

гальному добробуту, ніколи не обмежиться поверхневими новинами, назавжди залишиться незалежною та не буде боятися нападати на несправедливість із боку грабіжницької плутократії або грабіжницької убогості (Emery et al., 1996).

«Лише щире почуття відповідальності врятує журналістику від рабської покірності перед владоможцями, які переслідують егоїстичні цілі і протидіють суспільному благополуччю» (Кузнецов, 2021).

І третя передумова: Етичний кодекс, створений найстарішою в Америці творчою спілкою журналістів 1926 року. З незначними уточненнями і змінами він перезатверджений 2014 року.

Розробники цього документу розглядають його положення не як перелік правил, а як основу, що базується на чотирьох принципах етичної журналістики: *точність та справедливість, баланс інформації та повага до особистості, служіння громадськості, відповідальність за свій етичний вибір*.

За починанням Джозефа Пулітцера, в західній журналістиці, особливо після Другої світової війни, увійшло в моду, коли низка маститих журналістів стала виробляти з власного досвіду правила професійного журналізму. Немало таких правил оприлюднювалися в навчальних чи наукових виданнях, а згодом перекочували в низку рекомендацій уже відомчого або галузевого характеру. Показовий приклад — «22 правила ефективної праці журналіста», що належать перу довголітнього редактора «Herald Tribune» Стенлі Воркера. Їх не раз перекладали за кордоном, зокрема й українською. Ці правила, між іншим, Федерація спілок українських журналістів Америки і Канади рекомендувала для користування працівникам друкованих періодичних видань західної української діаспори.

Тут варто навести фрагмент цього рідкісного тексту, у якому ідеться про перші три правила, які адресувалися молодим журналістам:

1. Не бійтеся робити те, чого немає в підручниках.
2. Притримуйтеся законів доброго смаку, якого неможливо точно визначити, але який підсвідомо відчують усі.
3. Будьте справедливі. Не досить зробити статтю не наклепницькою і не образливою. Старайтеся накреслити «другий бік медалі» й майте відвагу її показати (Голіят, 1972, с. 33).

Втім, у тому активному процесі так званого самописання правил, багато з яких стосувалися не лише творчості, а й способів впливу на громадську думку, почали проявлятися факти, які не могли не насторожувати громадськість, а то й негативні тенденції. Автори-журналісти більше місця приділяли «правам журналістів писати» і менше — «правам громадськості знати». Отож, ішлося про розрив прав

і обов'язків працівників пера, про їхню спробу, образно висловлюючись, активніше перетягувати на себе ковдру.

Особливо відчутно такий розрив став помічатися в західній пресі після Другої світової війни. Не лише на шпальтах так званої жовтої преси, а й тієї, яка орієнтувалася на якісну журналістику, все більше з'являлося публікацій сенсаційного характеру, надавалася перевага моралі певного соціально-економічного класу; усе відчутнішим був вплив рекламодавців на редакційну політику; модою ставало публічно обговорювати приватне життя.

Схоже було на те, що декларована свобода слова призводила до не контрольованості самої журналістики. Правда вкотре ставала розмитю. Нею знову починали торгувати. Саме на цю тривожну тенденцію світової журналістики на початку 70-х років минулого століття звернув увагу Святий Престол у Римі. За ініціативою папи Пія Х Ватикан організував весною 1973 року прийом журналістів провідних світових ЗМІ християнських країн. Головною квінтесенцією звернення Святого Престолу до тих, хто володіє особливою зброєю — пером і талантом — була *правда* як принцип діяльності ЗМІ: *служба для правди, любов до правди, відданість правді*:

«Найголовніша вимога — служба для правди. Людина має жити правдою і для правди. Читач хоче документації чесної, точної, повної, а над усе — правдивої. Журналістика й преса — це служіння передусім народові і правді. Коли вони цього не сповняють, — їхня праця є даремна й шкідлива.

В журналіста має бути любов до правди, працьовите дослідження подій і фактів, прямотинність, людяність і здібність до діалогу. Коли цих прикмет люди пера не мають, вони підуть на службу темним силам, які роз'їдають організм суспільства, а то будуть подібні до сліпців, що хочуть вести сліпців.

Коли журналіст і преса не працюють для правди, вони працюють для ложі. Нема третьої можливості. Замовчувати правду — це прикмета душевно хворої людини.

Даремне будете будувати церкви, ставити школи, оснóвувати місії: всі ці ваші благородні почини підуть надаремне, якщо вчасно не навчитеся орудувати тою зброєю, якою є чесна преса» («Журналістика, преса», 1973).

Все це разом узятє слугувало активізації процесу формування цілісної системи журналістських стандартів, до творення яких, окрім журналістів, долучилися різноманітні громадські, професійні, наукові та державні інституції.

Складники сучасної системи журналістських стандартів

Що включає нині система журналістських стандартів після тривалого в часі й просторі її еволюції та ствердження?

Передусім це низка документів, які умовно можна розрізнити за двома головними критеріями: типологією та юрисдикцією.

Щодо першого критерію, то перелік документів виглядає так: декларації, кодекси, канони, принципи, закони.

Щодо другого — розрізняємо міжнародні, національні, корпоративні, редакційні документи.

Спільним, об'єднуваним, визначальним до них якраз і може слугувати такий умовний заголовок — *«Демократичний мінімум для професійного журналіста»*.

Мінімум цей зобов'язаний чітко засвоїти кожен причетний до творення пресо-, радіо-, теле- мережевого інформаційно-аналітичного або публіцистичного продукту професіонал. Бо це — стрижень широкого, об'єднувального всіх інших із наведеного вище ряду, поняття «журналістські стандарти».

Зарубіжні дослідники журналістики робили неодноразові спроби збирати, систематизувати й аналізувати такі документи, що прийняті були в різний час на міжнародному і національному рівнях. З-поміж таких — фінський учений Ларс Брун. 1979 р. він упорядкував і випустив зі своєю передмовою своєрідну хрестоматію під назвою *«Професійні кодекси журналізму»*. Серед найчастіше вживаних у різних текстах принципів і правил, Браун вказує на такі:

- правдиве й чесне поширення новин;
- дотримання професійної конфіденційності;
- вільне висловлювання думок;
- заборона використання свого службового становища в корисливих цілях;
- засудження плагіату, наклепу, образ;
- відповідальність за шкоду, заподіяну журналістом своєю аморальною поведінкою;
- обмеження, які регулюють стосунки між роботодавцем і журналістом.

У цьому огляді виділимо й коротко охарактеризуємо три засадничі документи з цієї проблеми:

- Міжнародний кодекс журналістської етики (Генеральна асамблея ООН);
- Декларація принципів поведінки журналістів (Міжнародна Федерація Журналістів);
- Кодекс етики українського журналіста (Національна спілка журналістів України).

Міжнародний кодекс журналістської етики

Ухвалений у травні 1950 року на засіданні Генеральної асамблеї ООН етики (Онацький, 1959).

Це перший документ світової спільноти, який регламентує високі норми професійної поведінки тих, кому доручено одержувати, поширювати й коментувати інформацію. Його положення базуються на Всесвітній декларації прав людини, де свобода інформації і преси визнана засадничою.

Кодекс складається із трьох містких за змістом розділів, у яких йдеться про конкретні правила для журналістів.

У першому розділі йдеться *про порядок пошуку, обробки і оприлюднення фактів*:

- точність і правдивість факту;
- перевірка будь-якої сумнівної інформації;
- недопущення викривлення факту;
- недопущення промовчування істотних подробиць факту;
- не розголошення інформації, про неправдивість якої автор знає.

У другому розділі виокремлені *випадки та ситуації, які несумісні з професією журналіста*:

- особисті інтереси чи вигоди;
- замовчування чи публікація інформації внаслідок підкупу;
- наклеп, плагіат, необґрунтовані звинувачення;
- нехайне й добровільне спростування неправдивої інформації;
- слухи й непідтвержені вістки в матеріалах.

У третьому розділі вміщені правила щодо *відповідальності*:

- за збереження довір'я читачів щодо чесності й гідності цієї професії;
- за кожну свою публічну інформацію і коментар;
- за розголошення інформації про приватне життя героя (виняток: якщо того вимагають інтереси громадського добра, а не цікавість читачів);
- за розголошення конфіденційності отриманої інформації.

Декларація принципів поведінки журналістів

Цю декларацію прийнято вважати як стандарт професійної поведінки журналістів, які займаються збиранням, передачею, розповсюдженням і коментуванням новин та інформації, висвітленням подій. До її створення безпосередньо причетна Міжнародна федерація журналістів (МФЖ) — англ. International Federation of Journalists (IFJ). Це найбільша в світі організація професійних працівників ЗМІ, штаб-квартира якої знаходиться в Брюсселі. Заснована 1926 року, захищає соціальні та професійні права журналістів, що працюють у друкованій та електронній пресі.

Декларація прийнята Другим світовим конгресом Міжнародної федерації журналістів у французькому Бордо 25–28 квітня 1954 року. Деякі незначні зміни й уточнення були внесені в червні 1986 року на 28 Конгресі МФЖ (Хельсінгбор, Данія) та в червні 2019 р. на конгресі в Тунісі. В історії сучасної журналістики відома як «Декларація Бордо» («Декларація принципів поведінки», б. р.).

Першим обов'язком журналіста тут проголошено «повагу до істини та права громадськості на правду».

Серед інших професійних обов'язків зазначені такі:

- захищати принципи свободи під час чесного збирання і публікації новин та право на правдивий коментар і критику;
- подавати інформацію, посилаючись на факти, походження яких він/вона знає; не можна ігнорувати суттєву інформацію чи фальсифікувати документи;
- використовувати лише чесні методи для отримання новин, фотографій та документів;
- робити все можливе, щоб виправити будь-яку опубліковану інформацію, що виявилася згубно неточною;
- зберігати професійну таємницю щодо джерела інформації, отриманої конфіденційно;
- усвідомлювати небезпеку дискримінації, якій сприяють засоби масової інформації, робити все можливе, аби уникнути поширення такої дискримінації, що базується, крім усього іншого, на расових, статевих, сексуально-орієнтаційних, мовних, релігійних, політичних чи інших поглядах, на національному або соціальному походженні.

Поряд із обов'язками в документі чітко прописані серйозні порушення, переступати які є професійною ганьбою. Ось повний перелік таких порушень: *плагіат; зловмисне введення в оману; наклеп, лихослів'я, безпідставні звинувачення; отримання хабаря в будь-якій формі, враховуючи публікацію чи приховування інформації.*

Кодекс етики українського журналіста

Історія появи цього документа, що покликаний дати українським журналістам головні морально-етичні орієнтири, така. З первинною назвою «Кодекс професійної етики українського журналіста» схвалений 14 квітня 2002 року на X з'їзді Національної спілки журналістів України (НСЖУ). Сучасна редакція затверджена 12 грудня 2013 року на пленумі НСЖУ. Раніше затверджений рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України (НМПУ) («Кодекс етики українського», б. р.).

Годі шукати в цьому українському варіанті якихось національних особливостей, історичних традицій чи застережень із проєкцією на реалії буття засобів масової інформації в країні, яка з такими труд-

нощами позбавляється свого тоталітарного минулого. Розробники кодексу обмежилися тим, що просто здебільше запозичували низку принципів, норм та правил, апробованих світовою спільнотою.

Всіх статей у цьому кодексі 19. За уважного їх читання складається враження певної «розхристаності», не структурованості щодо головного та підпорядкованого головному, неповного, а іноді й суперечливого.

Таке тільки підсилиться, коли поставити за мету ознайомитися з подібним документом іншої країни Східної Європи, скажімо Чехії. Компактний за обсягом «Кодекс етики журналістів Чехії» ділиться на три частини. У першій чітко згруповані головні обов'язки журналістів. У другій частині виокремлені положення, які стосуються суто ознак професіоналізму. У третій йдеться про порядність та працю журналіста щодо збільшення довіри до ЗМІ («Etický kodex», n. d.).

Майже про все це йдеться і в 19 статтях українського кодексу. З одного боку — це мало б бути значним кроком уперед української журналістики. З іншого вийшло на поверхню елементарне не розуміння того, що сліпо скопійовувати стандарти журналістики зрілого демократичного світу на українські реалії немає сенсу. Бо вони нереальні для виконання.

Те, чого найбільше бракує в діючому нині українському кодексі, — творче осмислення й залучення стрижневого зі стандартів журналістики наших попередників-журналістів із західної еміграції. Свого часу до цієї архіважливої справи докладали чималих зусиль і безпосередні організатори та аналітики пресового руху на чужині (А. Животко, Є. Онацький, І. Огієнко), і журналісти низки провідних діаспорних газет. В останньому варіанті вони були опубліковані на шпальтах лондонської газети «Українська Думка».

Ось головні тези із стандартів журналістики української діаспори, які варто було б осмислити та творчо запозичити для кодексу країни, у якій процес становлення і ствердження демократії наштовхнувся на сильний опір ворогів українського в Україні як з боку внутрішніх деструктивних сил, так і зовнішніх.

1. Бути речником поневоленої Батьківщини і сказати світові те, що хотів би сказати український нарід, якщо міг би вільно висловлювати свої бажання й думки.
2. Бути духовним помостом між еміграцією і Рідним Краєм.
3. Відстоювання ідеї громадянського замирення й konieczність об'єднання всіх національних сил.
4. Піддержувати в рівній мірі обидві Церкви українського народу.
5. В українських справах на міжнародному рівні — соборність України.

6. В українських справах та теренах еміграції — проповідувати необхідність зберегти єдність громадської організації» («Слово до наших», 1948).

Тенденції з порушенням стандартів в українських ЗМІ

Через формальну декларованість європейських стандартів, нечітке прописування етичних норм, відсутність реальних механізмів притягнення до відповідальності окремих журналістів чи цілих редакційних колективів діючий «Кодекс етики українського журналіста» неодноразово піддавався критиці і з боку практиків журналістики, і з боку громадських інституцій.

Втілення на практиці загалом правильних приписів нового «Кодексу етики українського журналіста» заважає низка об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Якими поставали перед цивілізованим Заходом українські ЗМІ на початок третього тисячоліття?

Без перебільшення, відповідь на це запитання можна схарактеризувати так: важко впізнаваним, розхристаним за вартісно-ідеологічними орієнтирами й відсталим із матеріально-технічного боку гібридом, утвореним із двох моделей журналістики: залишків тоталітарно-радянської і паростків нової, зі слабо вираженими національними ознаками, втім, із посилюючими російськомовними акцентами та формально декларованими намірами сповідувати європейські стандарти. До того ж, у результаті непродуманого і безконтрольного з боку держави, громадськості та самих журналістів проведення запізнілого процесу роздержавлення і приватизації ЗМІ чи не всі вони опинилися в кількох кулаках українських та зарубіжних (здебільше російських) олігархів.

Журналістика молодої Української держави, замість бути об'єднавчим чинником нації, упродовж років розхитувала державотворчий корабель. До початку повномасштабного вторгнення 24 лютого ц. р. росії на територію України навіть у принципових питаннях захисту держави від російського агресора годі було шукати спільного знаменника на сторінках чи у випусках різножанрових матеріалів ЗМІ. Скажімо, те, що відбувалося на сході України упродовж останніх восьми років, у різних ЗМІ й тепер називається по-різному: *російсько-українська війна і внутрішній конфлікт України, Українська влада і київська хунта, ОРДЛО і ДНР/ЛНР, мешканці ОРДЛО під тимчасовою окупацією росії і народ Донбасу*.

Причина? Їх кілька.

По-перше, багато українських журналістів після завершення в країні процесу роздержавлення та приватизації опинилися в редакціях, засновники і власники яких у засадничих питаннях укра-

їнського державотворення дотримувалися різних соціально-політичних векторів.

По-друге, за умов корумпованості влади на різних щаблях її вертикалі, виконуючи волю своїх «господарів»-замовників інформаційного продукту, частина редакційних колективів свідомо замінювала поняття «свобода слова» на такий собі «інформаційний тероризм» для своєї категорії читачів (глядачів, слухачів).

По-третє, низький авторитет Національної спілки журналістів України серед медійної спільноти.

Остання причина — суто українське «надбаня». Адже саме через різне розуміння проблем дотримання журналістами професійних стандартів наприкінці 2021 року відбулося загострення конфлікту між керівництвом НСЖУ та значною частиною рядових її членів. Своєрідним вододілом такого «не розуміння» стало несподівано сміливе рішення Ради Національної Безпеки й Оборони (РНБО) про запровадження санкцій щодо телеканалів «112», «ZIK», «News One» та одіозних політиків, які за ними стоять. Фактично йшлося про заборону їхньої діяльності. Потужну підтримку такому важливому, хоча й запізнілому, рішення, надала і Європа в особі акредитованих в Україні послів «великої сімки», і особливо небайдужа частина української спільноти. Так, київська міська журналістська організація діяльність таких колег назвала «медіаокупацією українського інформаційного простору», «насаджуванням російських смислів», «свідомою дискредитацією всього українського» («Регіональні організації НСЖУ», 2021).

Натомість керівництво НСЖУ вустами свого очільника Сергія Томіленка поспішило оприлюднити сентенції про «наступ на свободу слова», «надзвичайну ситуацію», про яку має намір повідомити Міжнародну федерацію журналістів, Європейську федерацію журналістів і Офіс ОБСЄ з питань свободи медіа.

Окреслений вище дисбаланс підходів до втілення на практиці журналістських стандартів оголив низку проблем, які накопичилися й у самій журналістській спільноті, і в теорії та практиці української журналістики. Це і змістове наповнення таких понять як «свобода слова», «об'єктивність факту», «фабрика фейків», і розрізнення питань пропаганди та інформаційного тероризму, інформації й дезінформації, засобів масової інформації і засобів масового знищення. Це також і якість підготовки журналістських кадрів на відповідних факультетах університетів, і присутність (чи відсутність) у їхніх навчальних програмах таких засадничих понять, що формулюють своєрідну професіограму українського журналіста, — професіоналізм, порядність, патріотизм.

Окрема тема для обговорення — один із толерованих у західній журналістиці принципів професійних стандартів журналістики —

обов'язкове дотримання балансу в подачі інформації. Наскільки виправданим, доцільним і можливим є нині цей принцип у воюючій країні з одвічним ворогом, який упродовж століть свідомо нищив генетичний код нації? Відповідь на це актуальне запитання і для журналістської спільноти, і для споживачів медіапродукту, гадаю, цілком очевидна: ні.

Масштаби зібраних автором цих рядків прикладів щодо порушення українськими ЗМІ стандартів журналістики потребують окремої статті. Тут вважаю за необхідне навести лише фрагменти з положень Кодексу, за якими таких порушень фіксується найбільше (цифра в дужках вказує на порядковий номер позиції в кодексі:

- служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства (2);
- упереджене висвітлення судових процесів щодо звинувачених (4);
- не чітка відокремленість інформаційних та аналітичних матеріалів (7);
- редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність відеоряду та текстового супроводу часто фальсифікує зміст (8);
- вибіркове цитування соціологічних досліджень, яке призводить до викривлення змісту (11);
- ігнорування вимогою щодо спростування оприлюдненої недостовірної інформації (12);
- поширеність та непокаруваність плагіату (14);
- поширеність випадків публічної дискримінації української мови як державної (15);
- поширеність випадків втручання засновників ЗМІ в контент (16);
- незаконне отримання журналістом матеріальної винагороди та інших пільг за виконаний чи невиконаний журналістський матеріал (17);
- малопомітна й малоефективна діяльність Комісії з журналістської етики з розгляду конфліктних ситуацій етичного та професійного характеру (19).

Переконливим узагальнюючим штрихом до завершення огляду міжнародних і національних документів, що формують систему стандартів із журналістики, може слугувати ось цей витяг із Правильника професійної поведінки журналістів канадської Національної ради новин з медіа (National News Media Council), куди входить популярна у світі канадська інформаційна агенція з Торонто «Torstar»: «Жоден кодекс поведінки не може охопити будь-який момент у цілодобовому

виробництві новин та інформації на кількох платформах. Здоровий глузд, розсудливість і власний моральний компас журналіста повинні бути використані для будь-якого набору керівних принципів. Ми повинні бути готові публічно пояснити, що ми робимо, збираючи та представляючи новини та інформацію, а також судження журналістів, пов'язані з усім, що ми публікуємо» («Journalistic Standards», n. d.).

Висновки

1. В українському журналістикознавстві проблематика стандартів системно не досліджувалася. Бракує про це спеціальних розділів чи тем у навчальних та наукових виданнях із журналістики.

2. Автор статті вперше розглядає стандарти журналістики як каскадний набір адресованих професійним журналістам та причетних до діяльності ЗМІ критеріїв, принципів, правил, які містяться у загальноприйнятих міжнародних, національних, крайових та редакційних кодексах (посібниках, вказівках, рекомендаціях), інших правових чи етичних документах.

3. Витоки стандартів для працівників пера варто розглядати на початках світового рукописання, а першим документом у цій темі треба вважати створені понад тисячу років тому «Заповіді стародавніх талмудистів для творців рукописних книг».

4. Головними засадничими документами, як стандартом професійної поведінки журналістів, які займаються збиранням, передачею, розповсюдженням і коментуванням новин та інформації, висвітленням подій і якими окликані неухильно користуватися сучасні українські журналісти, є: Міжнародний кодекс журналістської етики, Декларація принципів поведінки журналістів, Кодекс етики українського журналіста.

5. Журналістська практика виробила такий порядок застосування означених вище документів: міжнародні декларації та кодекси носять рекомендаційний характер; національні, корпоративні або редакційні — обов'язковий. Це ж стосується і українських засобів масової інформації. Більшість програмних принципів і правил роботи з теми «Редакційна політика» базуються на засадах редакційних політик таких світових надійних організацій як BBC, Associated Press, Reuter, Radio Svoboda, France-Press, Deutsche Welle тощо. А ті, в свою чергу, в розробленні таких документів орієнтувалися на приписи міжнародних кодексів та декларацій.

6. Проблематика, пов'язана з покликанням, завданням та моральними засадами української інтелігенції загалом і української журналістики зокрема, загострилася в останній час, коли національна журналістика переживає затяжну кризу. Причина цієї кризи — в незнанні уроків історії української журналістики, у багаторічному цілеспря-

мованому й наполегливому вихолощенні з неї національного стрижня. Нинішні керманічі ЗМІ, як також і дослідники та науковці, не захотівши витягнути таку журналістику з трясовини меншовартості, заповзято запихають нині в таке ж болото космополітичної «комунікативно-каналізаційної» епохи.

7. Досвід преси української еміграції, яка переживала подібну кризу на етапі її становлення та бурхливого розвою після Другої світової війни, є неоціненним за умов його прискіпливого вивчення та винесення належних уроків. Кредо української журналістики в усі часи її розвою базувалося на двох незмінних постулатах: бути переконливим доказом існування зорганізованості української спільноти та бути візитівкою і репрезентантом цієї спільноти перед цілим світом.

8. Головніші завдання української преси в різні історичні періоди залишалися незмінними: відстоювання ідеї громадянського замирення й конечність об'єднання всіх національних сил; підтримувати в рівній мірі обидві церкви українського народу — православну та греко-католицьку; в українських справах на міжнародному рівні — соборність України; в українських справах на чужині проповідувати необхідність зберегти національну єдність громади.

9. Моральні засади діяльності сучасної національної журналістики та її творців мають фокусуватися довкола таких засадничих концепцій: патріотизм, професіоналізм, толерація традицій національної журналістики; об'єктивність і правдивість; самокритичність; відкритість; аргументованість.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Бідзіля, Ю. М. (Ред.). (2007). *Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті*. Закарпаття.

Голіят, Р. С. (1972, листопад). 22 правила ефективної праці журналіста. *Український журналіст*, 9, с. 33–34.

Григораш, Д. (1974). *Журналістика у термінах і виразах*. Вища школа.

Декларація принципів поведінки. (б. р.). Харківська обласна організація Національної спілки журналістів України. Взято 15 квітня, 2022 року з <https://nsju.org.ua/povedinka>

Журналістика, преса і ми. (1973). *Вісті з Риму*, 3, с. 1–2.

Захарченко, О. (2017, 7 квітня). *Стандарти журналістики: основи професійності чи застарілі рамки?* Інститут масової інформації. <https://imi.org.ua/articles/standarti-jurnalistiki-osnovi-profesijnosti-chi-zastarili-ramki-i178>

Канон. (2022, 6 квітня). В *Вікіпедія*. <https://cutt.ly/uFZlBsM>

Кодекс етики українського журналіста (схвалено з'їздом підписантів Етичного кодексу у м. Києві, жовтень 2013 року). (б. р.). Рівненська обласна організація Національна спілка журналістів України. Взято 15 квітня, 2022 року з <http://uju.rv.ua/uk/codex.html>

- Кодекс. (2022, 6 квітня). В *Вікіпедія*. <https://cutt.ly/ZFZl9Fn>
- Комісія з журналістської етики нагадує про стандарти ЗМІ під час війни. (2022, 17 березня). Детектор Медіа. <https://cutt.ly/QFZzeNB>
- Кузнецов, Д. (2021, 17 юнія). *Джозеф Пулицер — цитати*. Citaty.info. <https://cityinfo.info/man/dzhozef-pulitcer>
- Кур'ята, Н. (2021, 26 листопада). *Сучасні стандарти професійної журналістики*. Інститут масової інформації. <https://cutt.ly/rFZzdUY>
- Онацький, Є. (1959). Журналіст. В *Мала енциклопедія України* (Кн. 4: Ж–Й, с. 450). Чемпіон.
- Принцип. (2022, 6 квітня). В *Вікіпедія*. <https://cutt.ly/qFZzvmo>
- Регіональні організації НСЖУ виступили проти підтримки Томіленком «каналів Медведчука» — заява. (2021, 9 лютого). Детектор медіа. <https://cutt.ly/qFZzWs2>
- Романюк, М. М. (Ред.). (1994–2013). *Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника* (Вип. 1–20). Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.
- Рощіна, О. (2022, 2 квітня). *Британська розвідка показала, які території України контролюють російські війська*. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/2/7336607/>
- Слово до наших читачів: Кілька завваг про позиції і завдання «Української Думки». (1948, 7 травня). *Українська Думка*.
- Тимошик, М. (2007). *Історія видавничої справи* (2-ге вид.). Наша культура і наука.
- Emery, M. C., Emery, E., & Roberts, N. L. (1996). *The Press and America: An Interpretive History of the Mass Media* (8th ed.). Allyn and Bacon.
- Etický kodex*. (n. d.). Syndikát novinářů České Republiky. Retrieved April 16, 2022, from <https://www.syndikat-novinaru.cz/o-nas/etika/eticky-kodex/>
- First Amendment to the United States Constitution. (2022, April 12). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/sFZxGxO>
- Jennings, M. (1999). The Evolution-and Devolution-of Journalistic Ethics. *Imprimis*, 28(7). <https://cutt.ly/zFZxCzM>
- Journalism ethics and standards. (2022, 19 February). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/qFZcwJu>
- Journalistic Standards*. (n. d.). National NewsMedia Council. Retrieved April 15, 2022, from <https://cutt.ly/TFZx4A0>
- Rosebault, C. J. (1970). *When Dana was the Sun: A Story of Personal Journalism*. Greenwood Pres.

REFERENCES

- Bidzilia, Yu. M. (Ed.). (2007). *Slovník žurnalistů: Termíny, mas-media, postati* [Journalist's Dictionary: Terms, Mass Media, Figures]. Zakarpattia [in Ukrainian].
- Deklaratsiia pryntsyypiv povedinky* [Declaration of Principles of Conduct]. (n. d.). Kharkivska oblasna orhanizatsiia Natsionalnoi spilky zhurnalistiv Ukrainy. Retrieved April 15, 2022, from <https://nsju.org.ua/povedinka> [in Ukrainian].

- Emery, M. C., Emery, E., & Roberts, N. L. (1996). *The Press and America: An Interpretive History of the Mass Media* (8th ed.). Allyn and Bacon [in English].
- Etický kodex* [Code of Ethics]. (n. d.). Syndikát novinářů České Republiky. Retrieved April 16, 2022, from <https://www.syndikat-novinaru.cz/o-nas/etika/eticky-kodex/> [in Czech].
- First Amendment to the United States Constitution. (2022, April 12). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/sFZxGxO> [in English].
- Holiat, R. S. (1972, November). 22 pravyla efektyvnoi pratsi zhurnalista [22 Rules of Effective Work of a Journalist]. *Ukrainskyi zhurnalist*, 9, pp. 33–34 [in Ukrainian].
- Hryhorash, D. (1974). *Zhurnalistyka u terminakh i vyrazakh* [Journalism in Terms and Expressions]. Vyscha shkola [in Ukrainian].
- Jennings, M. (1999). The Evolution-and Devolution-of Journalistic Ethics. *Imprimis*, 28(7). <https://cutt.ly/zFZxCzM> [in English].
- Journalism ethics and standards. (2022, 19 February). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/qFZcwJu> [in English].
- Journalistic Standards*. (n. d.). National NewsMedia Council. Retrieved April 15, 2022, from <https://cutt.ly/TFZx4A0> [in English].
- Kanon [Canon]. (2022, April 6). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/uFZlBsM> [in Ukrainian].
- Kodeks [Code]. (2022, April 6). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/ZFZl9Fn> [in Ukrainian].
- Kodeks etyky ukraïnskoho zhurnalista (skhvaleno zizdom pidpysantiv Etychnoho kodeksu u m. Kyievi, zhovten 2013 roku)* [Code of Ethics for Ukrainian Journalists (Approved by the Congress of Signatories of the Code of Ethics in Kyiv, October 2013)]. (n. d.). Rivnenska oblasna orhanizatsiia Natsionalna spilka zhurnalistiv Ukrainy. Retrieved April 15, 2022, from <http://uju.rv.ua/uk/codex.html> [in Ukrainian].
- Komisiia z zhurnalistykoi etyky nahaduie pro standarty ZMI pid chas viiny* [The Commission on Journalistic Ethics Recalls Media Standards During the War]. (2022, March 17). Detektor Media. <https://cutt.ly/QFZzeNB> [in Ukrainian].
- Kuriata, N. (2021, November 26). *Suchasni standarty profesiinoi zhurnalistyky* [Modern Standards of Professional Journalism]. Institute of Mass Information. <https://cutt.ly/rFZzdUY> [in Ukrainian].
- Kuznetsov, D. (2021, June 17). *Dzhozef Pulittser — tsitaty* [Joseph Pulitzer Quotes]. Quoters.info. <https://citaty.info/man/dzhozef-pulittser> [in russian].
- Onatskyi, Ye. (1959). Zhurnalyst [Journalist]. In *Mala entsyklopediia Ukrainy* [Small Encyclopedia of Ukraine] (Book 4: Zh–I, p. 450). Champion [in Ukrainian].
- Pryntsyp [Principle]. (2022, April 6). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/qFZzvmo> [in Ukrainian].
- Rehionalni orhanizatsii NSZhU vystupyly proty pidtrymky Tomilenkom «kanaliv Medvedchuka» — zaiava* [Regional Organizations of the National Union of Journalists of Ukraine Opposed Tomilenko's Support for Medvedchuk's Channels, the Statement Said]. (2021, February 9). Detektor media. <https://cutt.ly/qFZzWs2> [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. M. (Ed.). (1994–2013). *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: Materialy do entsyklopedychnoho slovnyka* [Ukrainian Journalism in Names: Materials for an Encyclopedic Dictionary] (Issues 1–20). Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv [in Ukrainian].

- Rosebault, C. J. (1970). *When Dana was the Sun: A Story of Personal Journalism*. Greenwood Pres [in English].
- Roshchina, O. (2022, April 2). *Brytanska rozvidka pokazala, yaki terytorii Ukrainy kontroliuiut rosiiski viiska* [British Intelligence has Shown which Territories of Ukraine are Controlled by russian Troops]. *Ukrainska pravda*. <https://www.pavda.com.ua/news/2022/04/2/7336607/> [in Ukrainian].
- Slovo do nashykh chytachiv: Kilka zavvah pro pozytsii i zavdannia «Ukrainskoi Dumky»* [A word to our readers: A few remarks about the positions and tasks of «Ukrainian Thought»]. (1948, May 7). *Ukrainska Dumka* [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2007). *Istoriia vydavnychoi spravy* [History of Publishing] (2nd ed.). *Nasha kultura i nauka* [in Ukrainian].
- Zakharchenko, O. (2017, April 7). *Standarty zhurnalistyky: osnovy profesiynosti chy zastarili ramky?* [Journalism Standards: Basics of Professionalism or Outdated Framework?]. Institute of Mass Information. <https://imi.org.ua/articles/standarti-jurnalistiki-osnovi-profesiynosti-chi-zastarili-ramki-i178> [in Ukrainian].
- Zhurnalistyka, presa i my* [Journalism, the Press and us]. (1973). *Visti z Rymu*, 3, pp. 1–2 [in Ukrainian].